

УДК 342.95

О. Журавель,кандидат юридичних наук,
начальник курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БАТЬКІВ АБО ОСІБ, ЩО ЇХ ЗАМІНЮЮТЬ, ЗА БЕЗПРИТУЛЬНІСТЬ ДІТЕЙ

Однією із проблем, що гостро стоїть перед сучасною Україною, є подолання дитячої безпритульності, оскільки саме це негативне соціальне явище в переважній більшості випадків стає головною причиною подальшої деструктивної, зокрема протиправної, поведінки дітей. Діти залишають сім'ї, втікають із власних домівок, дитячих будинків (інтернатів), інших соціальних закладів, живуть у підвалах, теплотрасах, підземних переходах, недобудованих і призначених для знесення будинках, вживають наркотики чи стають токсикоманами. Це у свою чергу призводить до розвитку в них ряду захворювань як фізичного, так і психічного характеру.

За офіційними даними лише протягом 2011 р. службами у справах дітей у взаємодії з підрозділами кримінальної міліції у справах дітей проведено 16,2 тис. профілактичних рейдів, під час яких виявлено понад 10,2 тис. безпритульних дітей [1], що вказує на масовість цього явища. Крім того, «діти вулиці» як одна з найбільш соціально незахищених верств населення дуже часто стають жертвами насильницьких дій, зокрема, сексуального насилля, торгівлі людьми, дитячої порнографії тощо.

Зазначені наслідки є, беззаперечно, результатом нехтування чи невиконання батьками своїх обов'язків щодо забезпечення права дитини проживати в сім'ї разом із батьками або в сім'ї одного з них та на піклування батьків, яке визначено ст. 11 Закону України «Про охорону дитинства». У ст. 12

цього ж закону визначено, що батьки або особи, які їх замінують, несуть відповідальність за порушення прав та обмеження законних інтересів дитини, за невиконання й ухилення від виконання батьківських обов'язків відповідно до закону [2].

Однак слід зазначити, що на сьогодні згідно з ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачена відповідальність лише за ухилення батьків або осіб, які їх замінують, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання й виховання неповнолітніх дітей [3]. Такий підхід законодавця до адміністративної відповідальності батьків, на наш погляд, не є реальним засобом правового захисту неповнолітніх, державної допомоги їм, попередження чи усунення негативного сімейного впливу, оскільки в нормі Кодексу, по суті, передбачена відповідальність за бездоглядність дитини й аж ніяк за безпритульність, хоча ці два антисоціальні явища є тісно пов'язаними та можуть обумовлювати одне одного.

Виходячи з вищевикладеного, метою даної статті є з'ясування особливостей адміністративної відповідальності батьків або осіб, що їх замінують, за безпритульність дітей та визначення її правових підстав.

Як об'єкт наукових пошуків дитяча безпритульність, а також її зв'язок з антисоціальною поведінкою неповнолітніх перебували в центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників

із різних галузей науки: педагогіки, економіки, права, соціології, психології, кримінології, політології тощо, що свідчить про масштабність, комплексність і багатоаспектність досліджуваного проблемного явища. Зокрема, проблематику бездоглядності та безпритульності неповнолітніх розробляли А. Адлер, С. Бадора, Л. Волинець, М. Гернет, А. Зінченко, М. Левітіна, П. Люблінський, Н. Павлик, Н. Пов'якіль, С. Познишев, В. Рубінштейн, Д. Футтер, О. Анатолієва, О. Андрєєва, С. Гончарук, А. Зінченко, Я. Квітка, С. Котелечук, О. Нечаєва, О. Парашевіна, С. Поволоцька, Я. Шевченко, С. Бородин,

В. Єрмаков, Ю. Кашуба, М. Міньковський, М. Ветров, А. Биков, Ю. Антонян, М. Бабаєв, Г. Забрянський, В. Панкратов, В. Плєшаков, Л. Гурковська, І. Горобець, Т. Шульга та інші. Однак незважаючи на пильну увагу науковців до зазначеної проблеми та суттєвий теоретичний доробок у цій сфері, є ряд питань, які все ще потребують уточнення й доопрацювання. Серед них актуальним залишається питання адміністративної відповідальності батьків та осіб, що їх замінюють, за безпритульність дітей.

Ліквідацію бездоглядності, безпритульності і бродяжництва серед дітей і підлітків, згідно із законом «Про основи національної безпеки України», визначено головним напрямком державної політики в соціальній та гуманітарній сферах [4], що вказує на необхідність розробки й пошуку дієвих правових механізмів.

Розглядаючи антисоціальну природу дитячої безпритульності, її часто пов'язують із бездоглядністю, при цьому виникає питання, яке із цих явищ є більш об'ємним (широким) і несе в собі більшу загрозу для суспільства, тобто є небезпечнішим. Щодо цього А. Тельчик зазначає, що всі безпритульні діти можуть вважатися бездоглядними, не всі бездоглядні діти обов'язково безпритульні, оскільки можуть не жити на вулиці, незважаючи на несприятливі умови вдома чи в дитячому закладі. Крім

того, деякі діти, які живуть на вулицях, мають батьків або опікуна, а тому юридично вважаються «дітьми під опікою», незважаючи на той факт, що особи, які несуть юридичну відповідальність за них, не виконують своїх обов'язків [5, с. 11]. Деякі дослідники, розмірковуючи над проблемою «дітей вулиці», дійшли висновку, що поняття «бездоглядна дитина» може виходити за межі поняття «діти вулиці», коли йдеться про дитину, яка позбавлена уваги й догляду батьків, проте не надає перевагу вуличному середовищу. Такі діти можуть проявляти девіантну поведінку, мати шкідливі звички чи відчувати самотність, комплекс неповноцінності, незадоволеності власним життям тощо [6, с. 13].

На основі проаналізованих вище наукових поглядів на такі суспільно небезпечні, деструктивні явища, як дитяча безпритульність і дитяча бездоглядність, можемо з упевненістю стверджувати, що це два самостійні явища, які існують незалежно одне від одного, однак через споріднену природу тісно пов'язані й можуть спричинити одне одного. Так, наприклад, систематична бездоглядність, послаблення контролю за дитиною з боку батьків чи інших осіб, що опікуються нею, постійне перебування дітей на вулиці з високою імовірністю можуть призвести до того, що дитина остаточно розірве стосунки із сім'єю та поповнить лави безпритульних дітей. І навпаки – зростання дитячої безпритульності може спричинити збільшення кількості бездоглядних дітей. Так, скажімо, якщо дитина із благополучної сім'ї має дружні (товариські) відносини з безпритульними дітьми, то є ризик того, що її, враховуючи особливості дитячої психіки й характеру, буде втягнуто до «вуличного» способу життя, бродяжництва тощо.

Розглядаючи питання про адміністративну відповідальність батьків та осіб, які їх замінюють, за безпритульність дітей, логічним є дослідження складу адміністративного правопору-

шення, без якого, по суті, не можлива сама відповідальність.

В українському законодавстві поняття безпритульної дитини віднайшло своє офіційне визначення у ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» та ст. 2 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», де визначено, що безпритульні діти – це ті, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувалися, й не мають певного місця проживання [2; 7]. Виходячи із закріпленого законом поняття, об'єктивною стороною вчинення правопорушення є активна поведінка батьків або осіб, що їх замінюють, щодо відмови від дитини й залишення її на вулиці без подальшої можливості проживати разом із батьками та піклуватися про неї. Водночас слід зазначити, що законодавець вказує на те, що безпритульними вважаються також діти, які самі залишили сім'ю, таким чином, важливими для кваліфікації є причини такого вчинку з боку дитини.

На наш погляд, такими причинами можуть бути жорстокі форми виховання дітей у сім'ях, психологічна криза стосунків батьків і дітей, неспроможність або небажання сім'ї виконувати виховні функції, перебування дітей під опікою матеріально неспроможних родичів (бабусь, дідусів), експлуатація батьками й особами, що їх замінюють, праці дітей тощо.

Таким чином, протиправна поведінка батьків або осіб, які їх замінюють, проявляється в певних діях, зокрема у здійсненні впливу на дітей своєю негативною антигромадською поведінкою (жорстоке поводження з дітьми або ж, навпаки, потурання різним примхам останніх), в невиконанні своїх обов'язків щодо утримання дітей та нестворенні для них належних умов проживання. Результатом такої протиправної діяльності батьків або осіб, що їх замінюють, стає відсутність постійного нормального житла у дітей.

На думку Л. Кривачука, безпритульних дітей слід розподілити на декілька

категорій: 1) які були вимушені залишити сім'ю та не мають певного місця проживання; 2) які проживають із сім'єю та не мають (разом із сім'єю) певного місця проживання; 3) втікачі, які самі залишили (або періодично залишають) сім'ю та не мають певного місця проживання; 4) втікачі, які самі залишили (або періодично залишають) навчально-виховні заклади та не мають певного місця проживання [8].

Розглядаючи таку класифікацію, слід звернути увагу на категорію безпритульних дітей, які проживають із сім'єю, однак при цьому не мають певного місця проживання. Фактично вони є безпритульними, однак їх статус може бути не пов'язаним із протиправною поведінкою їхніх батьків щодо дітей, оскільки батьки не покидали своїх дітей і не створювали негативних умов для залишення дітьми своєї сім'ї. Така ситуація може виникнути в разі втрати власного житла з різних причин, наприклад, у разі пожежі, стихійного лиха, аварій техногенного характеру тощо. У цьому випадку батьки чи особи, які їх замінюють, не можуть бути притягнені до адміністративної відповідальності. Інша справа, якщо батьки чи інші особи своїми діями умисно призвели до такої ситуації, тоді, беззаперечно, вони повинні нести відповідальність за невиконання своїх батьківських обов'язків або можуть бути позбавлені батьківських прав у межах сімейного законодавства.

Водночас слід звернути увагу на таку виділену вченим категорію безпритульних дітей як втікачі, що самі залишили або періодично залишають сім'ю чи навчально-виховні заклади й не мають певного місця проживання. У цьому випадку статус безпритульності дітей може наставати внаслідок двох різних причин, одна з яких – бездоглядність, що характеризується невиконанням своїх обов'язків із боку батьків щодо виховання дитини, інша – здійснення негативного впливу на дітей у різних формах і способах. Тому, на наш погляд, зважаючи на визначені причини, в першому випадку батьків слід притяга-

ти до адміністративної відповідальності за ухилення від виконання передбачених законодавством обов'язків за ч. 1 ст. 184 КУпАП, а в другому, відповідно, – за протиправні дії, що спричинили безпритульність дитини.

У розглянутому випадку важливого значення набуває визначення причинного зв'язку між діями батьків або осіб, що їх замінюють, та наслідками у вигляді відсутності певного місця проживання дитини як ознаки об'єктивної сторони адміністративного правопорушення. Значення причинного зв'язку полягає в тому, що його встановлення дозволяє дати відповідь на питання, чи дійсно конкретні дії батьків викликали настання безпритульності дитини, при цьому суспільно небезпечна діяльність повинна випереджувати за часом відповідні негативні наслідки. Також слід зазначити, що під час вирішення питання щодо притягнення батьків до відповідальності слід об'єктивно визначити, що такий причинно-наслідковий зв'язок був безпосереднім (прямим).

Суб'єктами протиправних діянь, які призвели до безпритульності, можуть бути лише ті особи, на яких законом покладаються батьківські обов'язки з виховання та утримання дитини. До них перш за все потрібно віднести батька й матір неповнолітніх. Так, у ст. 150 Сімейного кодексу України (далі – СК України) визначено, що батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав і свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, Батьківщини, піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний і моральний розвиток, забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя. Батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини (ст. 155 СК України). Крім цього, до таких осіб відносяться усиновителі (ст. 207 СК України), які прирівнюються у правах та обов'язках до батьків дитини (ст. 232 СК України), опікуни та піклувальники (ст. 243, 244 СК України). До них, на наш погляд, можна віднести й патронат-

них вихователів, хоча ст. 255 СК України на них покладається лише обов'язок з утримання неповнолітніх [9].

Необхідно зазначити, що протиправні діяння, котрі призвели до безпритульності дітей, також можуть бути вчинені обома батьками або особами, які їх замінюють. У цьому випадку слід говорити про своєрідну співучасть у вчиненні протиправних діянь. Тому до адміністративної відповідальності в подібному випадку повинні притягатися і батько, і мати, або ж обидві особи, що їх замінюють. Однак безпритульність може бути наслідком протиправної чи негативної поведінки лише одного із зазначених суб'єктів. У такому випадку лише ця особа повинна нести відповідальність.

Окремим елементом правопорушення, що обумовлює безпритульність дітей, є провина батьків або осіб, які їх замінюють, як обов'язкова обставина їх адміністративної відповідальності. На наш погляд, визнавати діяння батьків протиправними, тобто такими, що мають юридичне значення для настання відповідальності, можна лише за умови, якщо вони були винними, тобто вчинені умисно. Наприклад, ухилення від виконання обов'язку щодо утримання дитини та залишення її на вулиці, а також здійснення негативного впливу на неї чи грубе поводження з дітьми вчинюються, як правило, у формі прямого або непрямого умислу. Таким чином, поведінка даних суб'єктів є одним з основних елементів, що входить до фактичного складу правопорушення та свідчить про протиправність діяння батьків або осіб, які їх замінюють, що спричиняє безпритульність дітей.

Отже, протиправною і такою, що має певне юридичне значення, може визнаватися лише винна поведінка даних суб'єктів, яка проявляється в порушенні останніми відповідних норм адміністративного права, що призвело до безпритульності дітей.

Слід зазначити, що адміністративна відповідальність за безпритульність дітей повинна застосовуватися до бать-

ків або осіб, які їх замінюють, у більшості випадків лише тоді, коли немає достатніх підстав для застосування норм сімейного права. Вона повинна бути розрахована на спонукання батьків до більш добросовісного виконання своїх обов'язків. Однак про неї можна говорити лише за наявності протиправності в поведінці дорослих.

Виходячи з даних міркувань, важливим моментом у настанні відповідальності батьків за безпритульність дітей є її визначення на законодавчому рівні. Дієвим кроком у цьому напрямку стало б закріплення в Кодексі України про адміністративні правопорушення окремої частини у ст. 184 «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей» наступного змісту: «Умисні дії батьків або осіб, які їх замінюють, що спричинили безпритульність дітей, тягнуть за собою штраф у розмірі від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів громадян або громадські роботи строком від двадцяти до шістдесяти годин». Запропоновані достатньо жорсткі санкції обумовлюються суспільною небезпечністю діяння з боку батьків або осіб, які їх замінюють, та тими негативними наслідками, що можуть настати для безпритульних дітей.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, обов'язки батьків, права та інтереси дитини, безпритульність дітей, правопорушення.

Статтю присвячено вивченню питань щодо особливостей притягнення до адміністративної відповідальності батьків або осіб, що їх замінюють, за безпритульність дітей, яка стала наслідком їх протиправних дій. Автором досліджено склад адміністративного правопорушення й охарактеризовано всі його елементи як необхідну умову настання відповідальності батьків або осіб, що їх замінюють. За результатами дослідження запропоновано доповнити Кодекс України про адміністративну відповідальність окремою нор-

мою, в якій передбачити відповідні санкції у вигляді штрафу чи громадських робіт за умисні дії батьків або осіб, які їх замінюють, що спричинили безпритульність дітей.

Статья посвящена изучению вопросов относительно особенностей привлечения к административной ответственности родителей или лиц, которые их заменяют, за беспризорность детей, которая стала следствием их противоправных действий. Автором исследован состав административного правонарушения и охарактеризованы все его элементы как необходимое условие наступления ответственности родителей или лиц, которые их заменяют. По результатам исследования предложено дополнить Кодекс Украины об административной ответственности отдельной нормой, в которой предусмотреть соответствующие санкции в виде штрафа или общественных работ за преднамеренные действия родителей или лиц, которые их заменяют, что повлекло беспризорность детей.

This article is devoted to the study of questions about the features of bringing in to administrative responsibility of parents or persons, which they are replaced for neglect of children, that became a consequence their illegal actions.

An author was investigational composition of administrative violation and description is carried out all his elements as necessary condition of offensive responsibility of parents or persons, that they are replaced. On results research it is suggested to complement Code of Ukraine about administrative responsibility a separate norm, in that to envisage corresponding approvals as a fine or social works for the intentional actions of parents or persons that replace them, that entailed neglect of children.

Література

1. Офіційний веб-сайт Державного департаменту з усиновлення та захисту

прав дитини // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ditu.gov.ua>.

2. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.

4. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

5. Тельчик А. Діти й молодь, які живуть або працюють на вулиці: приховане обличчя епідемії ВІЛ в Україні / А. Тельчик. – К. : ЮНІСЕФ/МБФ «СНІД Фонд Схід-Захід», 2006. – 231 с.

6. Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2003 р. «Проблеми бездоглядності та безпритульності дітей в Україні». – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – 195 с.

7. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей : Закон України від 02.06.2005 р. № 2623-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 26. – Ст. 354.

8. Кривачук Л.Ф. Теоретичні аспекти дитячої бездоглядності та безпритульності в Україні / Л.Ф. Кривачук // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 2 (33). – 452 с.

9. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.

УДК 347.9

М. Потоцький,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
заступник начальника відділу судового захисту
ДП «Український інститут промислової власності»

М. Захаренко,

студентка юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ СУД ІЗ РОЗГЛЯДУ СПРАВ
У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ:
ПОМИЛКА ЧИ НЕОБХІДНІСТЬ?**

Питання необхідності створення спеціалізованого суду з розгляду справ у сфері інтелектуальної власності вже досить тривалий час розглядається сучасними юристами.

Приймаючи рішення про створення відповідного суду, необхідно вивчити досвід держав, які вже мають подібні суди, проаналізувати доводи на користь його створення та проблеми, пов'язані зі створенням такого суду.

Насамперед коротко проаналізуємо досвід зарубіжних країн у цьому питанні. Перший приклад – Федеральний патентний суд у ФРН. Діяльність його ре-

гламентується окремим законом, він діє незалежно від органів виконавчої влади, а особливістю його є те, що до складу входять судді-юристи та судді, які мають освіту в галузі техніки й патентування. Варто зазначити, що однією з вимог до суддів патентного суду є стаж роботи в якості експерта в патентному відомстві. Водночас Федеральний патентний суд ФРН лише приймає рішення щодо надання прав на об'єкти промислової власності. А справи про порушення прав на об'єкти промислової власності розглядаються цивільними судами загальної юрисдикції [2, с. 30].

